

KUNTOUTUS TUOTETAAN TOIMINTAVERKOSTOISSA

Johdanto

Yhteiskunnan ja erityisesti työn muutos haastaa kehittämään sekä ammatillisen kuntoutuksen käytäntöjä että teoreettista itseymmärrystä verkostomaisempaan suuntaan (Ala-Kauhaluoma 2007; Järvikoski & Karjalainen 2008). Verkostomaisuus sinänsä ei ole itseisarvo, vaan on ymmärrettävä pikemminkin yhdeksi tulkinnalliseksi mahdollisuusrakenteeksi laaja-alaistaa siiloutuneen kuntoutusjärjestelmän toimintaperiaatteita ja siitä esitettäviä tulkintoja. Keskityn tässä puheenvuorossa erityisesti kuntoutuksen yhteiskuntateoreettiseen ymmärtämiseen, jossa painotan kuntoutuksen toimintateoreettista käsitteellistämistä ja hahmottelen tulkintaa kuntoutuksesta toimintaverkostona. Puheenvuoro perustuu väitöstutkimukseeni Kuntoutus työn muutoksesta: yksilön vajavuuden arvioinnista toimintaverkostojen rakenteistumiseen (Lindh 2013). Olen tarkastellut tutkimuksessa kuntoutusta suhteessa työn muutokseen sekä siihen liittyen analysoinut kuntoutuksen käytäntöjä ja kehittämisen ulottuvuuksia yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa toimintaverkostona.

Näkemykseni mukaan kuntoutustoiminnassa voidaan erottaa tiede-, teoria- ja ideologiaperustaltaan ainakin kolme tulkintamallia: yksilömalli, yhteiskuntamalli ja toimintaverkostomalli, jotka kaikki vaikuttavat omalla tavallaan kuntoutuksen tulkintaan, sisältöön, ajattelu- ja toimintatapoihin ja niiden kehittämiseen (ks. Shakespeare 2006; Suikkanen & Lindh 2008; Smart 2009). Pelkistetysti yksilömalli on ”henkilökohtaisen tragedian” teoria,

kun taas yhteiskunnallinen malli on ”yhteiskunnallisen alistamisen” teoria. Yksilömallissa vammaisuuteen liittyvät tekijät ja ongelmat on pelkistetty yksilöön ja yhteiskunnallisessa mallissa yhteiskunnan asenteisiin, rakenteisiin sekä kielellisiin ja kulttuurisiin käytäntöihin liittyviksi. Yksilömallin mukaan vajaakuntoisuus ja vammaisuus ovat seurausta yksilön biologisista ominaispiirteistä, vioista tai sairauksista. Vajaakuntoisuus ja vammaisuus voidaan myös nähdä seurauksena yksilön omasta kokemuksesta ja siitä, miten hän suhteuttaa toimintakykynsä, -tapansa ja identiteettinsä muihin ihmisiin ja vajaakuntoisuudesta ja vammaisuudesta vallitseviin käsityksiin. Vajaakuntoisuutta ja vammaisuutta koskevat kuntoutusinterventiot onkin perinteisesti kohdistettu yksilöön, jonka ei-toivottavia ominaisuuksia on pyritty ehkäisemään, parantamaan ja korjaamaan.

Yhteiskuntalähtöisen mallin mukaan vajaakuntoisuus ja vammaisuus määrittyvät yhteiskunnan käytäntöjen, ideologian ja kulttuurin kautta. Fyysisen tai psyykkisen erilaisuuden perusteella ihmiset voidaan määrittää kuuluvan tiettyyn ryhmään, jonka yhteiskunnallinen asema voi vaihdella alisteisesta vähemmistöön. Näkökulma korostaa yhteiskunnan vastuuta vajaakuntoisuudesta ja vammaisuudesta: se erottaa vammaisuus-käsitteessä toisistaan biologisen vamman ja sen ilmenevän sosiaalisena vammaisuutena, joka siis on yhteiskunnallisesti tuotettua.

Toimintaverkostoajattelussa kuntoutus pyritään ymmärtämään yksilö- ja yhteiskuntamalleja moniulotteisemmin toimintaverkos-

tojen rakentamisena. Toimintaverkostojen rakentamisen idea perustuu Giddensin rakenteistumisteorian (1984) ja Latourin (2005) ja Callonin (1986) kehittämän toimijaverkostoteorian integroimiseen ja soveltamiseen kuntoutuksen kontekstissa. Toimintaverkostoajatelussa korostan näkökulmaa, jonka mukaan lähtökohtaisesti kuntoutus itsessään on tyhjä käsite ja se muotoutuu ja saa sisältönsä aina suhteessa muihin toimijoihin tietyssä toimintatilanteessa. Käytännössä kuntoutus on erilaisten toimintojen ja toimijoiden ikuisen yhteensovittamisen ja yhteistoiminnan prosessi ja areena.

Tarkastelen ensin lyhyesti toimijaverkostoteorian ja rakenteistumisteorian keskeisiä piirteitä ja periaatteita, jonka jälkeen sovelan käsitteellisesti niiden pohjalta kehitettyä toimintaverkostoajattelua kuntoutuksen tulkintaan. Lopuksi tarkastelen toimintaverkostoajattelun valossa sosiaalisen käsitettä yhteenkytkeytymisenä ja mitä se voisi tarkoittaa kuntoutuksen kontekstissa.

Rakenteistumisteorian ja toimijaverkostoteorian integraatio

Toimijaverkostoteorian (Law & Hassard 1999; Latour 2005) ja rakenteistumisteorian (Giddens 1984) integroimista on sovellettu erityisesti yhteiskuntatieteellisessä teknologian tutkimuksessa ja terveydenhuollon tietojärjestelmien käyttöönoton tutkimuksessa (Johnston 2001; Stones 2005; Brooks ym. 2008; Greenhalgh & Stones 2010). Kuntoutuksen yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa rakenteistumisteorian ja toimijaverkostoteorian mahdollisuuksia ei sen sijaan ole juurikaan sovellettu (ks. Suikkanen & Lindh 2008; Järvikoski & Karjalainen 2008, 87). Teorioiden yhteisiä (niiden merkittävistä eroista huolimatta) vahvuuksia ovat sosiaalisen rakenteen ja toimijuuden tasavertainen käsittely, sosiaalisten rakenteiden dynaamisuuden käsittely tilannekohtaisten käytäntöjen ja verkostojen kautta sekä kattava erilaisten sosiaalisten prosessien, käytäntöjen ja suhteiden ymmärtäminen.

Toimijaverkostoteoriassa yhteiskunnan ajatellaan koostuvan erilaisista verkostoista.

Nimestään huolimatta toimijaverkostoteoria ei ole varsinaisesti perinteinen tieteellinen selitävä teoria, vaan enemmänkin teoreettis-metodologinen keino jäsentää tutkimuskohdetta ja kiinnittää analyysissä huomioita erilaisten toimijoiden välisiin suhteisiin. Toimijaverkostoteoriaan suhtaudutaan tässä varteenotettavana yhteiskuntateoreettisena vaihtoehtona siitakin huolimatta, että kysymyksessä on varsin kiistanalainen keskustelu moniulotteisessa yhteiskuntatieteellisessä diskurssissa (toimijaverkostoteorian sovelluksista yhteiskuntapolitiikassa ja sosiologiassa ks. Joutsenoja 1996; Kivelä ym. 2007; Demant 2009; Kaisto 2010, oikeustieteessä Viljanen 2010 ja sosiaalityössä Stanley 2010; Stanley ym. 2011).

Toimijaverkostoteorian ajattelussa verkostot muodostuvat sekä ihmisistä että materiaalisista tekijöistä (Callon 1986; Latour 1987; 2005). Tämä ihmisten ja esineiden annettujen ominaisuuksien samanlaisuus/erilaisuus ei kuitenkaan ole keskeisin kiinnostuksen kohde toimijaverkostoteoriassa. Se, mikä ihmisistä ja esineistä muodostuu, riippuu heidän asemastaan/positiostaan verkostossa (relaationaalinen ontologia) sekä vallasta, joka ilmenee inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden dynaamisista kokoonpanoista. Verkostojen luominen tai synnyttäminen on järjestäytymisen prosessi, jossa tarjolla olevista materiaaleista muodostetaan sekamuotoisia kokonaisuuksia, hybridejä. Materiaaliksi sopivat sosiaaliset, tekniset, taloudelliset, tieteelliset, poliittiset ja luonnonmateriaaliset ainekset. Toimijaverkkoteoreettista tutkimusta on kiinnostanut toimijoiden järjestäytyminen ja verkostojen purkautumisen prosessit. (Lehtonen 2004; Kaisto 2010, 51–52.).

Toimijaverkostoteoriaa luonnehditaan tutkimusotteena usein käännöksen sosiologiana (Callon 1986). ”Käännös” tarkoittaa toimijaverkostoteorian terminologiassa tulkintaa, jossa tosiasioiden verkostoa rakentavat toimijat tuottavat omista intresseistään sekä niiden intresseistä, joita he värväävät mukaan rakentamaansa verkostoon. Käännös luo siten yhteisen intressin sinne, missä aiemmin oli useita erillisiä intressejä, ja sen seurauksena vakiinnuttaa ja tiivistää yhteyttä toimijoiden välil-

lä (ks. Haila & Lähde 2003, 67–68). Yksinkertaistettuna kyse on määrittelyprosessista. Se, miten käännökset luovat vakautta erilaisten ilmiöiden välisiin suhteisiin, on ollut erityisesti toimijaverkostoteoreettisen tutkimuksen kiinnostuksen kohde.

Toimijaverkostoteoria poikkeaa perinteisen sosiologian lähtökohdista, jossa sosiaalisen nähdään ulottuvan ainoastaan ihmisten väliseen toimintaan. Tämä on herättänyt runsasta kriittistä keskustelua toimijaverkostoteoriasta teoriana ja menetelmänä, jossa sen pyrkimykset irtautua sosiologisten teorioiden ja käsitteiden taakasta ovat jättävät tutkijan ilman teoreettisia ja menetelmällisiä työkaluja. Toimijaverkostoteoriasta esitetyn kritiikin mukaan se ei täytä teorian määritelmää. Taustalla on toimijaverkostoteorian pyrkimys irtautua sosiologisen tutkimuksen kohdetta ennalta määrittelevistä käsitteistä ja teoriasta (ks. Latour 2005). Toimijaverkostoteoria ei sisällä teoreettisia rakennelmia tai tieteellisiä väittämiä asioista tai ilmiöistä, sillä sen näkökulmasta jokainen tutkittava ilmiö on tapauskohdainen (Viljanen 2010). Ylikosken (2000, 300) mukaan toimijaverkostoteoria on käsitteistö, tai pikemminkin omanlaisensa ja vaikeasti avautuva sanasto tutkimuskohteen kuvausta tai analyysia varten. Kritiikki kohdistuu myös toimijaverkostoteoriaan tutkimusmenetelmänä. Toimijaverkostoteoriaa kritisoidaan siitä, että toimijaverkostoteoria ei tarjoa tutkijalle apuvälineitä tutkimuksen tekemiseen. (Toimijaverkostoteorian kritiikistä ks. Collins & Yearley 1992; Ylikoski 2000; Roos 2003.)

Rakenteistumisteoria on puolestaan yleinen ja abstrakti sosiaalisen organisoitumisen teoria. Keskeistä rakenteistumisteoriassa on yksilöiden ja yhteisön välinen suhde. Siinä sosiaaliset ilmiöt ja käytännöt eivät määrydy objektiivisten sosiaalisten rakenteiden seurauksena eivätkä yksityisten autonomisten toimijoiden toiminnan seurauksena, vaan Giddensin (1984) mukaan sekä rakenne että toimijuus ovat toisiaan vastavuoroisesti määrittävä dualiteetti (kaksinaisuus). Rakenteistumisteorian ydinajatus on siinä, että yhteiskunnallinen todellisuus muodostuu rakenteista, jotka ovat olemassa yhteiskunnallisten

toimijoiden tai tekijöiden tajunnassa. Rakenteet ovat riippumattomia kustakin yksittäisestä tekijästä siten, että yksittäinen tekijä ei voi toivoa niitä pois. Samalla ne ovat kuitenkin täysin riippuvaisia tekijöistä kokonaisuutena, sillä vain rakenteiden rutiininomainen toisto pitää niitä yllä. Tällä kehyksellä voidaan tarkastella sekä rakenteiden pakottavuutta yksittäisen tekijän näkökulmasta että rakenteiden muuttumista niin tietoisesti kuin tiedostamatta (Giddens 1984).

Analyyttisiä tarkoituksia varten Giddens (1984; 1997) tunnistaa *rakenteen* kolme dimensiota (merkityksenanto, dominointi ja legitimointi), jotka ovat peräisin sellaisilta sosiaalisten rakenteiden klassikoilta kuin Durkheim, Marx ja Weber. Vastaavat *vuorovaikutuksen* dimensiot kuvataan kommunikointina, valtana ja määräyksiä (sanktioina), jotka vastaavasti liittyvät rakenteen dimensioihin kolmen *modaliteetin* (tulkintakehysten, fasilitteettien ja normien) kautta. Giddens (1984) määrittelee rakenteen säännöiksi ja käytävissä oleviksi resursseiksi, jotka ovat järjestäytyneet yhteiskunnallisten järjestelmien ominaisuuksiksi. Rakenne on sekä yhteiskunnallisten ja sosiaalisten käytäntöjen uusintamisen väline että lopputulos. (Ks. myös Kotkas 2010; Stones 2005.) Stones (2005) korostaa rakenteistumisteorian orientaation olevan erityisesti ontologinen ja sen ytimessä on ”rakenteellis-hermeneuttinen” tulkinta rakenteen ja toiminnan vuorovaikutuksesta. Rakenteistumisteoriaa on kritisoitu, että siinä painottuu liiaksi rakenteiden toiminnan mahdollistava ulottuvuus ja rakenteiden toimintaa rajoittava ulottuvuus jää liian vähälle huomiolle. Teoriaa on myös kritisoitu sen huonosta soveltuvuudesta empiirisen tutkimukseen johtuen sen abstraktista ja metateoreettisesta luonteesta (rakenteistumisteorian kritiikistä ks. Ilmonen 1994; Archer 1995; Bryant & Jary 1997; Mouzelis 2000).

Kuntoutuksen tulkintaan sovelletun toimintaverkostoajattelun vahvuus on sen sisältämän näkemyksen laaja-alaisuus. Toisaalta tämä sama vahvuus on sen heikkous. Toimintaverkostoajattelu auttaa ymmärtämään kuntoutustoiminnan moniulotteisuutta ja kietou-

tuneisuutta, mutta se ei yleisluontoisuudessaan ja abstraktiudessaan tarjoa kovin selkeitä ja konkreettisia metodologisia ja empiiristä tutkimusta suuntaavia välineitä. Toimintaverkostoajattelua voidaan ajatella enemmänkin ikään kuin metateorian, joka tarjoaa tulkinnallisen kehikon ymmärtää kuntoutuksen moninaisia kytköksiä ja sidoksia.

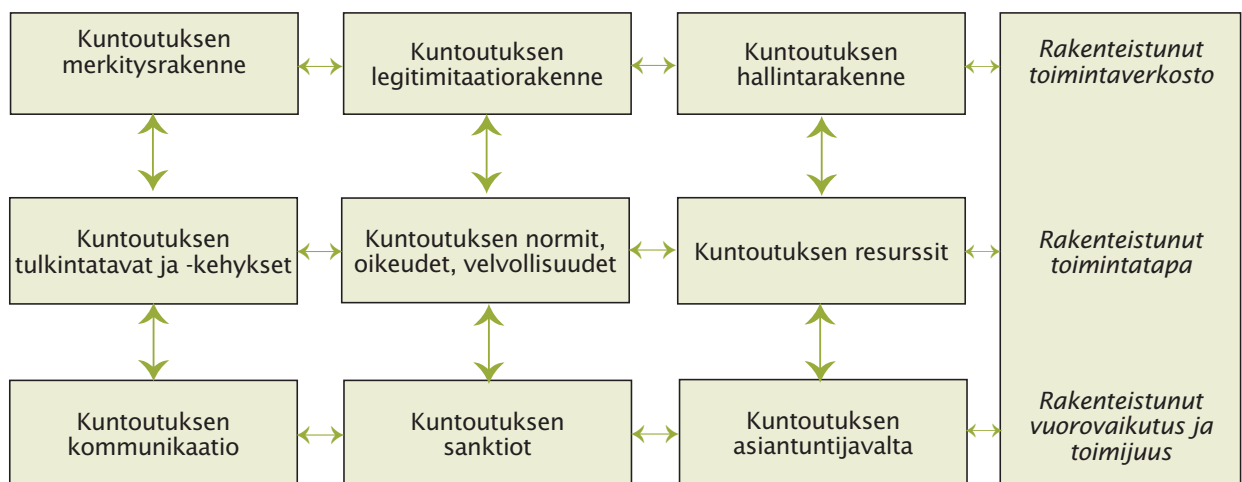
Kuntoutuksen ymmärtäminen toimintaverkostona

Kuntoutuksen yksilöllisen ja yhteiskunnallisen tulkintamallin rinnalla ja niiden välittäjänä kolmas vaihtoehto olisi ymmärtää kuntoutus vuorovaikutuksellisenä ja toiminnallisena toimintaverkoston rakentamisena. Tavoitteena ei ole esittää, että toimintaverkoston teoreettinen tulkinta olisi lähtökohtaisesti parempi tai ainut mahdollinen tapa tulkita kuntoutuksen monialaista luonnetta. Päinvastoin, pyrki- myksenä on tuottaa suhteessa aikaisempaan keskusteluun ja kuntoutuksen itseymmärrykseen yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutusta välittävää tulkintaa. Oletuksena kuitenkin on, että kuntoutuksen yksilöllisessä tai yhteiskunnallisissa tulkintamalleissa ei ole riittävästi otettu huomioon eri toimijoiden vuorovai- kutusta ja toiminnan verkostollista muotoutu- mista erityisesti muuttuvan työn kontekstissa. Toimintaverkoston kuntoutuksen tulkinta on luonnollisesti todellisuuden kompleksi-

suutta yksinkertaistava ja paikoin normatiivi- nenkin tarkastelultaan.

Toimintaverkoston tulkinna lähtökohtana ovat kuntoutuksen *toimintatilanteet* tietyssä rakenteistuneessa järjestyksessä. Näkökulmana ja analyysitasona pelkän raken- netason ja toimijataso lisäksi on verkostoi- tumisen taso ja sen kannalta relevantti kä- sitteellistäminen ja tutkimuskohteet. Kuntou- tusta, niin kuntoutujan muutosprosessin kuin myös kuntoutusjärjestelmän toiminnan kan- nalta, tarkastellaan tällöin eri osapuolten vä- lisenä verkostoitumisprosessina kussakin kun- toutustilanteessa. Kuntoutus voidaankin täs- sä yhteydessä tulkita pikemmin verbiksi kuin substantiiviksi. Tällöin oleellista on hahmot- ta kulloinkin kuntoutuksen toimintatilan- ne tietyntilaisena toimijan ja rakenteen väli- nenä rakenteistuneena järjestyksenä ja korostaa kuntoutuksen toimija-rakenne -suhteen ver- kostoitunutta luonnetta ja sitä, kuinka kun- toutus voisi toimia yksilön ja yhteiskunnan välisen vuorovaikutuksen välittäjäinstituutio- na (kuvio 1). (Suikkaneen & Lindh 2008.)

Jos kuntoutus ymmärretään alati raken- teistuvana toimintaverkostona (kuvio 1), voi- daan lähteä siitä, että kunkin kuntoutustilan- teen lähtökohtana vallitsee tietyn toiminta- verkon hallinta-, legitimaatio- ja merkitysra- kenteen järjestys, jonka toimijat ovat sisäis- täneet ja joka määrittää heidän toimintaansa ja uusintaa rakenteistunutta järjestystä. Kun-

Kuvio 1. Kuntoutuksen toimintaverkoston rakenteistunut järjestys (vrt. Giddens 1984; Suikkasta ja Lindhiä 2008 soveltaen)

toutuksen rakenteistunut järjestys sisältää kulloisenkin toimintaverkoston rakenteet, tavat ja toiminnan sekä näiden välisen vuorovaikutuksen. Voidaan hahmottaa ensinnäkin, että kuntoutuksen merkitys rakenne ilmenee tiettyinä tulkintatapoina ja kommunikaationa. Toiseksi kuntoutuksessa vallitsee tietty legitimaatorakenne, joka puolestaan ilmenee tapojen ja toiminnan tasoilla normeina, oikeuksina, velvollisuuksina ja sanktioina. Kolmanneksi kuntoutuksen toimintaverkossa vallitsee aina tietty hallintarakenne, joka ilmenee sekä viranomais- ja asiantuntijavallan tapoina ja käytäntöinä että allokatiivisten ja auktoritaatiivisten resurssien hyödyntämisenä ja jakamisena. Tietynlainen toiminta tuottaa tietynlaisen toimijuuden ja toimintaverkko tuottaa aina tietynlaisen rakenteistuneen järjestyksen ja päinvastoin.

Toimintaverkostoajattelussa lähdetään siitä ontologisesta oletuksesta, että kuntoutuskäsitteen sisältö heijastaa aina tiettyä tapaa ymmärtää tapaa toiminnan ja rakenteen suhdetta. Jos kuntoutusjärjestelmää ja sen toimintaa (toimeenpanoa, käytäntöjä, prosesseja ja verkostoja) tarkastellaan yhteiskuntateoreettisesti, liittyvät monet kuntoutuksen ongelmat ja pullonkaulat rakenteen ja toiminnan väliseen suhteeseen. Kuntoutusjärjestelmälle leimallisia ovat rakenteiden monimutkaisuus, byrokraattisuus sekä hajanaisuus ja toimijuus koetaan niin työntekijöiden kuin asiakkaiden näkökulmasta haasteellisena käsitteenä (Koukari 2010; Järvikoski ym. 2011). Giddensin tulkintaa suhteuttaen rakenne voidaan ymmärtää kuntoutuksen toimintaverkostollisessa rakentumisessa sekä rajoittavana että mahdollistavana tekijänä. Toimijaverkostoteoria toimii käsitteellisesti tässä tulkintakehyksessä edellä mainittujen dimensioiden ja rakenteen ja toiminnan vuorovaikutusta välittävänä tekijänä. Kuntoutus ymmärretään kyseisiä teorioita soveltaen toimintaverkostonäkökulmalla. Ajattelun taustalla on yleisempi tulkinta siitä, että yksilön ja yhteiskunnan suhde rakenteistuu toimijaverkoston välityksellä.

Kuntoutujan kuntoutumisverkosto vaihtelee tarpeiden mukaan

Toimintaverkostotulkinnassa muutoksen aikaansaaminen kuntoutuksessa edellyttää, että vallitseva rakenteistunut järjestys tai sen tietty osa havaitaan ongelmalliseksi. Se ikään kuin problematisoituu tai pikemminkin se problematisoidaan nostamalla esiin sen epäkohtia ja uusia tavoitteita. Juuri tähän liittyy (uuden) toimintaverkon rakentaminen ja mobilisointi, toimijoiden sitouttaminen uusiin tavoitteisiin ja toimintatapoihin. Toimijaverkostoteoriaa mukaillen voidaan puhua käännoksen prosessista, jossa oleellista on pyrkiä luomaan sellainen toimintatilanne ja toimintaverkosto, johon kuntoutuksen eri osapuolet haluavat sitoutua ja toimia yhteisten tavoitteiden mukaisesti (vrt. Habermas 1984, 281). Oleellista on onnistua ikään kuin kääntämään eri intressit (yksilölliset, yhteiskunnalliset, taloudelliset ja sosiaaliset) samansuuntaiseksi, samanaikaiseksi kollektiiviksi. Näin voidaan saada aikaan haluttu muutos, uusi toimintaverkosto, joka puolestaan ilmenee uutena, vahvistuneena ja valtaistuneena (ja vakiintuneena) rakenteistuneena järjestyksenä. Toimintaverkoston rakenteistunut järjestys on kuitenkin aina väliaikainen (Callon & Law 1982; Stanley ym. 2010, 53) ja jokaisessa toimintatilanteessa uudelleenrakennettava. Uuden näkökulman ja tulkintatavan tehtävänä on saada esiin erityisesti kuntoutumisen mahdollistavat ja estävät tekijät erilaisissa toiminnallisissa tilanteissa ja konteksteissa. Voidaan puhua mahdollistavasta kuntoutuksesta.

Toimintatilanteessa tapahtuvaa käännoksen prosessia voidaan havainnollistaa esimerkiksi erottamalla käsitteellisesti kuntoutussuunnittelussa purkamisen ja kokoonpanemisen vaiheet. Niissä korostuvat lukuisten inhimillisten ja aineellisten tekijöiden hallinta ja yhteensovittaminen. Purkamisen vaiheessa kuntoutuksen asiantuntijatyössä keskitytään työkyvyn arviointiin liittyvään tiedontuotantoon, asiakkaan luokitteluun ja kategorisointiin (Bowker & Star 1999) ja niin sanottuihin objektiivisiin löydöksiin ja näyttöihin (Metteri 2012, 167). Siinä ihmisen työ- ja toimintakyky ikään kuin puretaan osiin eri asiantuntijoiden

(lääkäri, psykologi, sosiaalityöntekijä, fysioterapeutti, ammatillinen kuntoutusohjaaja) toimesta. Kokoonpanemisen vaiheessa pyritään liittämään yhteen sellaisia (aiemmin osiin purettuja) kokonaisuuksia kuin esimerkiksi selkävut, kansakoulupohja, kognitiivinen taso, keskivaikea masennus, kuntoutustuki, paikalliset työmarkkinat, lääketieteelliset löydökset, Kelan standardi, vakuutuslääkäri, palkkatyö ja asiakkaan motivaatio. Kokoonpanemisen vaiheessa on keskeistä yksilöllisen interventi-
osuunnitelman ja siihen sisältyvän kuntoutumisodotteen ja mahdollisuuskontekstin muodostaminen (vrt. Nokso-Koivisto 2001). Kuntoutumisodotteella tarkoitetaan kuntoutujalle muodostettavaa ja suunnitelmiin kirjattavaa kuntoutuksen odotettua vaikuttavuutta ja siihen sisältyvää kuntoutumisen mahdollisuuskontekstia.

Oleellista on myös kuntoutussuunnittelun materiaalisuus (vrt. Demant 2009). Purkamisen materialisoituu erilaisiksi testeiksi, mittaamiseksi, menetelmiksi, tuloksiksi ja viime kädessä diagnoosiksi. Kokoonpaneminen puolestaan materialisoituu teksteiksi, dokumenteiksi, lausunnoiksi ja suosituksiksi (vrt. Stanley ym. 2010). Suorittaessaan työkyvyn arviointia ja laatiessaan asiantuntijalausuntoja kuntoutussuunnitelmaan kuntoutustiimillä on määrittely- ja luokitteluvälillä ja se hallitsee kuntoutusprosessia (Kokko 2003, 71; Nikkanen 2010, 24–26; Metteri 2012). Kokoonpano on kuitenkin vaarassa purkautua, mikäli kuntoutussuunnitelmiin kirjatut suositukset eivät toteudu. Kuntoutussuunnitelma muotoutuu niiden purkamisen ja kokoonpanemisen tulokintakehyksien ja toimintamahdollisuuksien valossa, joita kuntoutusasiantuntijat pitävät suunnitelman toimeenpanon kannalta merkityksellisinä ja mahdollisina. Toimijaverkosto-teorian käsitteitä soveltaen kuntoutus voidaan tulkita käännoksen prosessina, jossa subjektiiviset ongelmat ja kokemukset käännetään ja luokitellaan ensin objektiivisiksi löydöksiksi, jonka jälkeen ne käännetään kuntoutussuunnitelmiksi ja niihin liittyviksi lausunnoiksi ja suosituksiksi, joiden avulla pyritään kiinnittämään eri toimijoita kuntoutusprosessiin (ks. Stanley ym. 2010).

Toimintaverkostoajatteluun perustuvassa kuntoutuksessa toimintatilanteet suhteutetaan yksilötasolla (esimerkiksi kuntoutuksen tavoitteet) mahdollisuuksiin työmarkkinoilla tai yleisiin toimintamahdollisuuksiin, ja kuntoutuksen toteutumista tarkastellaan situationaalisenä, ei universaalina tekijänä. Toimintaverkostoituneessa kuntoutuksen mallissa rakenteet näyttäytyvät Giddensin (1984) tapaan kaksoismerkityksessä sekä rajoittavina että mahdollistavina elementteinä. Tämä merkitsee, että kuntoutuksen kompensatiolähtöinen ajattelu korvataan tarjoamalla yksilölle vaihtoehtoja sosiaalisten oikeuksien lisäulottuvuutena. Tällöin asiakkuuden toimijuus ja autonomia korostuvat. Rakenteiden ja sosiaalisten tilanteiden määrittelyjä arvioidaan suhteessa siihen, miten ne mahdollistavat asiakkaiden toimijuuden ja autonomian vahvistamisen. Rakenteellisella tasolla kysymys on kuntoutusjärjestelmän uudistumiskyvystä ja siitä, että painopisteen tulisi siirtyä kuntoutuspolitiikasta kuntoutumisen politiikan kehittämiseen.

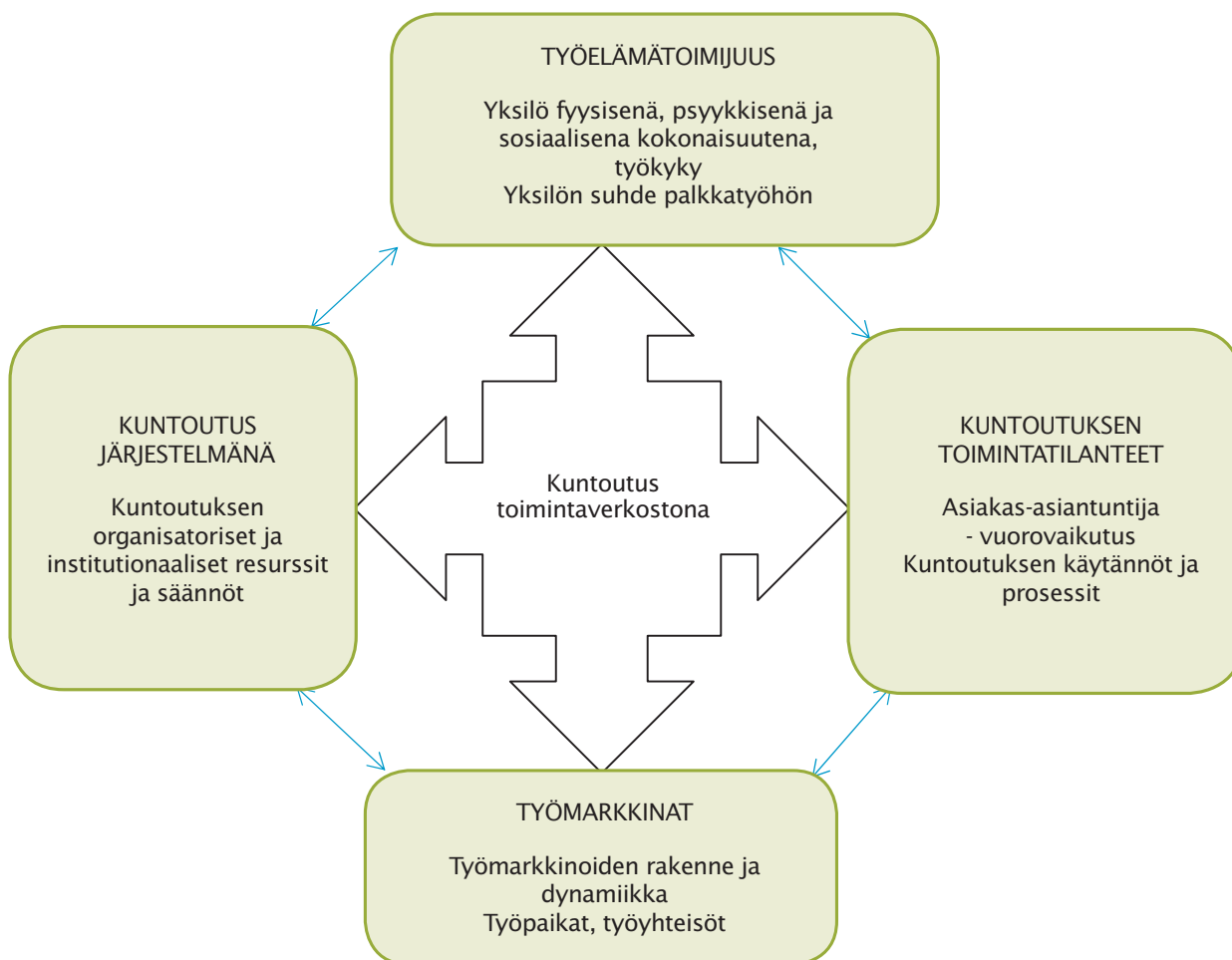
Toimintaverkostoajattelussa keskeistä on se, että kuntoutusjärjestelmä koostuu useanlaisista ja erityyppisistä toimintaverkostoista (vrt. Sipari & Mäkinen 2012). Kuntoutujan kuntoutumisverkosto vaihtelee hänen ongelmiansa, tarpeidensa ja resurssiensa mukaan. Oleellista on pystyä tunnistamaan kunkin toimintaverkoston toimintakulttuurit sekä ohjaus- ja vuorovaikutusmekanismit ja pystyä kehittämään kuhunkin toimintaverkoston sopivaa kuntoutumisen asiantuntijuutta. Tarkasteltaessa yksilö-yhteiskuntasuhteen muutosta kuntoutuksen teorioissa ja käytännöissä toimintaverkoston käsite avaa osittain uuden perspektiivin kuntoutukseen (kuviot 2). Voidaan ajatella, että juuri toimintaverkoston alueille kuntoutuksen yksilölliset ja yhteiskunnalliset sekä rakenteelliset ja toiminnalliset ulottuvuudet tiivistyvät ja välittyvät. Tällöin vammaisuuden ja työhön kuntoutumisen kysymykset sisäistyvät spesifien, situationaalisten ja kontekstuaalisten toimintatilanteiden kautta ja kysymystä kuntoutuskäytännöistä ja kuntoutuksen kohtaannosta voidaan lähestyä uudelta näkökulmasta, jossa yksilöllisiä

sairauksia, vikoja ja vammoja ei tarkastella normatiivisesti universaaleja, standardoituja työyhteiskunnan asettamia tavoitetiloi- ja vasten eikä kysymystä vammaisuudesta selit- tä yksisuuntaisesti yhteiskunnan ja politiikan ideologiselta tasolta (vrt. Oliver 1990; Shake- speare 2006). Toimintaverkoston käytän- nöissä korostuvat kunkin spesifin yhteiskun- nallisen ja yksilöllisen tilanteen muodostava toimintaverkosto, joka määräytyy ja raken- netaan aina paikallisesti ja situationaalisesti, ja on aina yhtä aikaa yksilöllisesti ja yhteis- kunnallisesti määräytynyttä ja kietoutunutta (Suikkanen & Lindh 2008).

Toimintaverkosto voidaan laajasti otta- en ymmärtää tarkoittavan toimijuuden ja rakenteen välistä yhteyttä ja vuorovaiku- tussuhdetta. Olennaista on, ettei kuntoutuksen tulkinnassa jäädä joko yksilön tai hänen toimintaympäristönsä rajaamaan perspektii-

viin, vaan otetaan tarkastelun kohteeksi näi- den keskinäisen ja samanaikaisen muokkaan- tumisen prosessit.

Toimintaverkostonäkökulmassa sekä yk- silöt että kuntoutusorganisaatiot ja työmark- kinoiden dynamiikka nähdään osana niiden toimintaa määrittävää yhteistä verkostollista kokonaisuutta. Tämä kokonaisuus organisoi- tuu jatkuvasti myös uudelleen yksilöiden ja eri organisaatioiden omien päätösten ja toimin- tastrategioiden toteuttamisen myötä. Kuntou- tuksen toimintaverkostat organisoituvat hy- vin pitkälti niin sanottujen kuntoutuksen so- pimuksellisten käytäntöjen että kuntoutuksen toimintakulttuurien muodostamien mekanis- mien pohjalta (ks. Piirainen 1995). Toimin- taverkoston rakentaminen sopimuksellisten käytäntöjen ja avoimeen vuorovaikutukseen perustuvaan toimintakulttuuriin edellyttää kuitenkin toimijoiden välistä luottamusta ja

Kuvio 2. Kuntoutus toimintaverkostona

avointa tiedon vaihtoa ja sitä kautta yhteistä toimijuutta (ks. Väyrynen & Lindh 2013).

Sosiaalisen käsite toimintaverkostoajattelussa

Sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa ja keskustelussa (Kotiranta ym. 2011; Palola & Karjalainen 2011) on viime vuosina oltu huolissaan sosiaalisen käsitteestä. Yhtäältä on korostettu, että sosiaalipolitiikka on jäänyt talouden ja muiden politiikkasektoreiden varjoon, toisaalta on tuotu esiin, että itse käsitteen sisältö on myös tutkimuksellisesti hämärtyneet ja murroksessa. Sosiaalisen käsite on kuitenkin aina ollut monimerkityksellinen (Pyyhtinen 2009). Vahvimmin sosiaalinen on yleensä liitetty yhtäältä yhteisön ja yhteisöllisyyden käsitteisiin ja toisaalta sosiaalinen on kiinnitetty tiettyyn ei-taloudelliseen näkökulmaan ja sosiaalialan asiantuntijuuteen, jossa on painotettu sosiaalisia ongelmia ja heikompiensaisten auttamista ja tukemista sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön keinoin.

Kuntoutuksen kentässä sosiaalisen käsite (vrt. Vilkkumaa 2004) liitetään yleensä sosiaaliseen kuntoutukseen. Sillä on perinteisesti tarkoitettu sitä, että vaikeasti syrjäytyneiden henkilöiden paluuta yhteiskunnalliseen osallisuuteen tuetaan vahvistamalla kuntoutettavan sosiaalista toimintakykyä ja sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytyksiä. Yhteiskuntatieteellisten kuntoutuksen tutkijoiden huoli sosiaalisen kohtalosta on liittynyt ennen kaikkea sosiaalisen näkökulman riittävään huomiointiin monitieteisen kuntoutuksen kentällä, jota lääketiede, psykologia ja terveystieteet ovat perinteisesti dominoineet. Sosiaalisen käsite on kuntoutuksessa rajattu omaksi asiantuntijuuden alueeksi, jota moniammatillisissa kuntoutustiimeissä yleisesti edustaa yhteiskuntatieteellisen koulutuksen saanut sosiaalityöntekijä.

Toimintaverkostoajattelussa sosiaalisen käsite käännetään kuitenkin ikään kuin toisinpäin. Hammersleyn (1992, 171) mukaan niin tutkimuksen epistemologiassa kuin metodologiassakin erilaiset dikotomiat hämärtävät mahdollisuuksien valikoimaa. Rakenteis-

tumisteorian ja toimijaverkostoiteorian yhteensovittamisella toimintaverkostoajatteluksi pyritään ylittämään rakenteen ja toiminnan sekä yksilön ja yhteiskunnan välisen sosiaalisen vuorovaikutuksen dikotomista vastakkainasettelua. Tähän liittyy myös tarve tulkita uudelleen ja ymmärtää sosiaalisen käsite yhteenkytkeytymisenä ontologisesti niin, että se on samaan aikaan reaalin ja konstruoitu, materiaallinen ja kulttuurinen, prosessuaalinen ja aktuaalinen (ks. Latour 2005; Halewood & Michael 2008).

Tätä ajattelua soveltaen sosiaalisen näkökulma kuntoutuksessa löytyy siis yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutusta välittävistä heterogeenisistä toimintaverkoista. Tällöin sosiaalinen ymmärretään ikään kuin toiminnassa olevaksi ja aina uudelleen rakennettavaksi käsitteeksi (vrt. ”oleminen on tulemista” Halewood 2005). Latourin (2005) tavoin sosiaalinen voidaan tulkita eri asioiden ja toimijoiden välisinä kytköksinä ja yhteyksinä. Mikäli yhteyksiä ja kytköksiä eri asioiden ja toimijoiden välillä muodostuu, voidaan puhua sosiaalisesta, Latourin käsittein toimijaverkosta (Lehtonen 2004). Sosiaalista ei siis ymmärretä erillisenä adjektiivina, sektorina tai osaamisalueena, vaan liitoksien ja kytköksiä heterogeenisena verkostona. Sosiaalista ei kannata tänä päivänä etsiä enää pelkästään sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, vaan myös muun muassa talouden, politiikan ja teknologian välittämistä verkoista.

Kuntoutuksen toimintaverkostoajattelun filosofiaa voisi kuvata renessanssihenkiseksi sekä-että-ajatteluksi modernin joko-tai-mallintamisen ja luokittelun sijaan (ks. Law & Hassard 1999; Joutsenoja & Lindh 2004). Toimijaverkostoiteorian kaltaisesti ytimessä on ajatus, että sosiaalinen ja yhteiskunnallinen eivät sinänsä ole selittämisen lähtökoh- ta, vaan osa laajempaa tutkimusstrategiaa ja miltei aina monien, esimerkiksi talouteen, teknologiaan ja luontoon viittaavien tekijöiden yhteiskehityksen (co-evolution) tulosta. Sosiaalinen ei esiinny irrallaan, kuten durkheimilaisissa sosiaalisen sui generis -ajattelussa, vaan on palauttamattomasti ja verkostomaisesti kietoutuneena esimerkiksi talouteen,

fyysiseen, psyykkiseen ja teknologiaan. Sosiaalinen siis esiintyy lähes aina enemmän tai vähemmän tasa-arvoisesti ”epäsosiaalisen aineksen” kanssa. Nämä ainekset ovat myös sosiaalisia siinä merkityksessä, että esimerkiksi kuntoutussuunnitelman realisoituessa nämä kaikki ovat liittoutuneina toisensa kanssa.

Kuntoutuksen perinteistä tapaa käsitteellistää sosiaalinen voidaan tulkita myös systeemimetaforalla (vrt. Luhmann 1995; Mikhailikis 2003; Jalava 2008; 2013). Systeemisen ajattelumallin tuottama tulkinta sosiaalisesta korostaa sosiaalisen eristyneisyyttä ja loke-roitumista kuntoutussysteemissä. Sosiaalista vaaliva sosiaalityö on sovitettu modernin tieteenalajärjestelmän rajariidoissa jo kauan sitten tuotetun asiantuntijajärjestelmän sisäl-le. Kuntoutusjärjestelmän tasolla tämä viittaa systeemiseen tasapainoon, jossa sosiaalisen haaste kohdentuu kuntoutusjärjestelmän jo valmiiksi rakennetulle osalle eikä näin nosta esiin erityisiä sisällöllisiä ja rakenteellisia kehittämissarpeita. Kuntoutusjärjestelmän laajentamisen näkökulmasta kysymys on niin sanotun sosiaalisen elementin ja sitä edustavan virallisen osaamisperustan (sosiaalipoliitiikka, sosiaalityö) nostamisesta ja vahvistamisesta lääketiedekeskeisen kuntoutusjärjestelmän rinnalle. Ajattelumallin taustalla on (Luhmannilainen) näkemys valmiin systeemin itseohjautuvuudesta ja sen reagoinnista toimintaympäristön muutokseen. Tämän ajattelumallin mukaan kuntoutusjärjestelmä on valmiiksi kartoitettu, kuntoutuspoliittisesti loke-roitu ja kypsä kokonaisuus, jossa esiin tulevia ongelmia voidaan ratkaista paikantamalla ja aktivoimalla järjestelmän latenteja osia.

Toimijaverkostoteoreettisen ajattelun mukainen co-evolution -lähestymistapa tuottaa puolestaan toisenlaisen näkemyksen yhteiskunnasta ja kuntoutusjärjestelmästä. Siinä sosiaalinen ei pelkisty ja typistyy järjestelmälogiikan alaisuuteen, vaan sosiaalinen on ymmärrettävissä pikemminkin monien eri tekijöiden yhteisvaikutteisena fuusiona tai latourilaisittain hybridinä (Latour 2006). Kuntoutusjärjestelmän näkökulmasta sosiaalinen ei palaudu pelkästään perinteisen yhteiskuntatieteellisen ja sosiaalipoliittisen toimintakentän kysymyk-

seksi, vaan kuntoutus on aina sosiaalisten, taoudellisten, juridisten, fyysisten, psyykkisten tekijöiden yhteenkietoutuma. Tällöin sosiaalinen ei palaudu mihinkään tiede- ja tutkimusjärjestelmän osaan vaan paikantuu yhteiselle, ”ei-kenenkään maalle”, rajavyöhykkeelle (vrt. Star & Griesemer 1989). Yhteiskunta ja sosiaalinen ei itsessään selitä mitään, vaan yhteiskunta ja sosiaalinen löytyvät eri tekijöiden välisten suhteiden liikkuvasta verkostosta. Tällöin korostuu uudentyypinen sosiaalisen käsitteellistäminen, joka vaikuttaa kuntoutuksen ja sen tutkimuksen itseymmärrykseen ja toimintakulttuuriin, jossa varmuuden tilalla on kompleksisuus, hallinnan tilalla refleksiivisyys ja systeemien tilalla hybridit verkostot.

Kuntoutusprosessit edellyttävät raja-aitojen kaatamista

Yhteenvetona voidaan tiivistää, että kuntoutus-käsitteen teoreettis-metodologinen tulkintani toimintaverkostoksi kytkeytyy yleisemmin ontologis-epistemologiseen näkemykseen, jonka mukaan ”oleminen on tulemista” (Halewood 2005, 63). Tämän tulkinnan mukaan kuntoutus ei lähtökohtaisesti ole mitään valmista, vaan se tuotetaan erilaisissa kuntoutustoimenpiteissä, kuntoutuksen käytännöissä, vuorovaikutuksessa, puheissa, teksteissä ja artefakteissa (toimintaverkostoissa). Tältä osin toimintaverkostoajattelua voi luonnehtia konstruktionistiseksi, erityisesti kuntoutuksen ymmärtämisen suhteen. Voidaan puhua myös ontologisesta politiikasta (Mol 1999, 74), joka tarkoittaa, ettei todellisuus determinoi toimintamahdollisuuksia, vaan todellisuus muotoutuu aina toiminnassa, jolloin oleminen on tulemista. Tämä jättää tilaa tulkinnalle, että kuntoutuksen todellisuus on prosessimainen sekä monitahoinen ja -toimijainen (ks. Piirainen 1995).

Kyse on kuntoutuksen määrittelystä toimintaverkostona, jossa rakenteen ja toiminnan vuorovaikutuksen luonne ja merkitys eivät ole ennalta määrätty, vaan se tuotetaan toiminnassa. Käsitteellinen todellisuudesta ei siis ole pysyvä, vaan etnometodologian tapaan jaettu tulkinta tilanteista saavutetaan vasta sil-

loin, kun itse toimintatilanne on käsillä. Tilanteeseen osallistuvat ihmiset tuottavat tilanteenmäärittelyt toiminnassaan. Callonin (1986) ajattelua soveltaen kuntoutuksen todellisuus muodostuu kuntoutuksen tilanteissa, käytännöissä ja suunnitelmissa luoduista toimijamaailmoista, jotka ovat heterogeenisiä ja kompleksisia. Kuntoutussuunnitelmien ja -prosessien toteutuminen riippuu paljolti siitä, miten todellisuus onnistutaan kääntämään suunnitelmien mukaiseksi ja liittämään eri toimijat haluttuun verkostoon. Kuntoutuspalvelut ovat tuotteistettu määrämittäisiksi palvelutuotteiksi ja ovat hajallaan monituottajamalleihin perustuvassa palvelujärjestelmässä ja usein kuntoutuksen asiakkaat ovat samanaikaisesti monijärjestelmäasiakkaita (vrt. Karjalainen 1996; Karjalainen & Vahtera 2000; Kokko 2003; Normann ym. 2004; Saikku 2006). Kuntoutusprosessit toimivat harvoin yhden palvelun tai toimenpiteen periaatteella vaan ne edellyttävät integroitua palvelukokonaisuutta, verkostomaista työtettä ja institutionaaliset raja-aidat ylittävää koordinoitua yhteistoimintaa (Jakobsson 2008).

Toimintaverkostoajattelussa kuntoutuksen eri toimijoiden väliset suhteet muodostuvat yhteenkytkeytymisen ja yhteensovittamisen tuloksena. Näitä yhteenkytettäviä tekijöitä on muun muassa lääketieteen, psykologian, sosiaalityön, sosiaalivakuutuksen, työeläkejärjestelmän, koulutusjärjestelmän, sosiaalipolitiikan ja työnantajien intressit ja ajattelu- ja toimintalogiikat. Vastauksena näihin yhteenkytkeytymisen ongelmiin ja haasteisiin olen kehittänyt toimintaverkoston ideaan nojaavaa ajattelutapaa ylittää vallitseva dikotominen tulkinta kuntoutuksen yksilö-yhteiskunta-suhteesta. Toimijaverkostoajattelua ja rakenteistumisteoriaa soveltaen tutkimuksessa on tulkittu ja käsitteellistetty kuntoutuksen yksilö-yhteiskuntasuhteen ymmärtämistä ja ylittämistä erityisesti kuntoutuksen työkytkenän vahvistamisen kontekstissa. Oleellista on tällöin edetä vallitsevista dikotomioista yhteenkytkeytymisten ja yhteenkietoutumisten havaitsemiseen ja ymmärtämiseen. Kuntoutus voidaan siten tulkita rakenteen ja toiminnan vuorovaikutuksessa rakenteistuvaksi

toimintaverkostolliseksi prosessiksi, jolla on systeemisiä ominaisuuksia.

**YTT Jari Lindh,
yliopistonlehtori, Lapin yliopisto**

Lähteet

- Archer M (1995) *Realist Social Theory: the Morphogenetic Approach*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Ala-Kauhaluoma M (2007) Toimeenpanon ratkaisuja ja arvioinnin haasteita. Tutkimus uusista työllistymisen tukemisen tavoista. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 76. Kuntoutussäätiö. Helsinki.
- Bowker G, Star SL (1999) *Sorting Things Out: Classification and Its Consequences*, Cambridge, MA. MIT Press.
- Brooks L, Atkinson C, Wainwright D (2008) Adapting structuration theory to understand the role of reflexivity: Problematization, clinical audit and information systems. *International Journal of Information Management* 28 (6), 453–460.
- Bryant C, & Jary D (1997) *Giddens' Theory of Structuration: A Critical Appreciation*. Routledge. London.
- Callon M (1986) Some Elements of Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of Saint Brieuc Bay. Teoksessa Law J (toim.) *Power, Action and Belief: a new Sociology of Knowledge? Sociological Review Monograph*. London. Routledge and Kegan Paul, 196–233.
- Callon M, & Law Jm (1982) On Interests and Their Transformation: Enrolment and Counter-Enrolment. *Social Studies of Science* 12 (4), 615–625.
- Collins HM, Yearley S (1992) *Epistemological Chicken*. Teoksessa Pickering A (toim.) *Science as Practice and Culture*, University of Chicago Press. Chicago, IL.
- Demant J (2009) When Alcohol Acts: An Actor-Network Approach to Teenagers, Alcohol and Parties. *Body & Society* 15 (1), 25–46.
- Giddens A (1984) *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press. Cambridge.
- Giddens A (1997) *Structuration theory: past, present and future*. Teoksessa Bryant C, Jary, D (toim.) *Giddens' Theory of Structuration: A Critical Appreciation*. Routledge. London.
- Greenhalgh T, Stones R (2010) Theorising big IT programmes in healthcare: strong structuration theory meets actor-network theory. *Social Science & Medicine* 70 (9), 1285–1294.

- Habermas J (1984) *Theory of Communicative Action*. Volume 1. Boston, MA, Beacon.
- Haila Y, Lähde, V (2003) *Luonnon politiikka*. Vastapaino. Tampere.
- Halewood M (2005) A.N Whitehead, Information and Social Theory. *Theory, Culture & Society* 22 (6), 73–94.
- Halewood M, Michael M (2008) Being a Sociologist and Becoming a Whiteheadian. *Toward a Concretist Methodology*. *Theory, Culture & Society* 25 (4), 31–56.
- Hammersley M (1992) *What's Wrong With Ethnography? – Methodological Explorations*. London. Routledge.
- Heiskala R (2000) *Toiminta, tapa, rakenne*. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriasa. Gaudeamus. Helsinki.
- Ilmonen K (1994) Anthony Giddensin rakenteistumisteoria ja sen kritiikki. Teoksessa Heiskala R (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus. Helsinki.
- Jakobsson B (2008) *Co-operation in vocational rehabilitation: methods in multiprofessional cross-sector group meetings and effects on employment*. Karolinska institutet. Stockholm.
- Jalava J (2008) *Kuntoutuskumppanuuden mahdollisuudet ja haasteet – Systemiteoreettinen lähestymistapa*. *Janus* 16 (4), 280–294.
- Jalava J (toim.) (2013): *Yhteiskunnan järjestelmät*. Niklas Luhmannin ajattelu. Gaudeamus. Helsinki.
- Johnston R (2001) *Situated Action, Structuration and Actor-Network Theory: an integrative theoretical perspective*. The 9th European Conference on Information Systems Bled, Slovenia, June 27–29, 2001. <http://is2.lse.ac.uk/asp/aspecis/20010053.pdf>
- Joutsenoja M (1996) *The calling of sociology: Early Talcott Parsons and the construction of a disciplinary ship*. *Acta Universitatis Lapponiensis* 11. Lapin yliopisto.
- Joutsenoja M & Lindh J (2004) *Sosiaaliset innovaatiot: mobilisaatioharjoitus*. Teoksessa Honkanen P, Lemola T (toim.) *Innovaatiopolitiikka – Kenen hyväksi, keiden ehdoilla*. Gaudeamus. Helsinki.
- Järvikoski A, Karjalainen, V (2008) *Kuntoutus monitieteisenä ja –alaisena prosessina*. Teoksessa Risänen, Paavo & Kallanranta, Tapani & Suikkanen, Asko (toim.) *Kuntoutus*. Duodecim. Helsinki.
- Järvikoski A, Lindh J, Suikkanen A (toim.) (2011) *Kuntoutus muutoksessa*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Kaisto J (2010) *Kääntämisen sosiologia hallinnan analytiikan työkaluna*. Teoksessa Kaisto J, Pyykkönen M (toim.) *Hallintavalta*. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus. Helsinki.
- Karjalainen V (1996) *Verkoston lupaus*. Tutkimus aikuisasiakkaan palveluverkoston rakentumisesta. *Tutkimuksia* 68. Stakes. Helsinki.
- Karjalainen V, Vahtera, Eeva (toim.) (2000) *Yhteiset asiakkaat ja aktiivinen yhteistoiminta*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Työministeriö, Stakes. Jyväskylä.
- Kivelä P, Kolehmainen J, Siisiäinen M (2007): *Työllisyysprojekti toimijaverkkona*. *Sociologia* 44 (1), 19–34.
- Kokko R-L (2003) *Asiakas kuntoutuksen yhteistyöryhmässä*. Institutionaalisen kohtaamisen jännitteitä. *Kuntoutussäätiön tutkimuksia* 73. Kuntoutussäätiö. Helsinki.
- Kotkas T (2010) *Anthony Giddensin rakenteistumisteoria ja oikeus*. Teoksessa Kotkas T, Lindroos-Hovinheimo S (toim.) *Yhteiskuntateorioiden oikeus*. *Episteme-sarja*. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Kotiranta T, Niemi P, Haaki R (toim.) (2011) *Sosiaalisen toiminnan perusta*. Gaudeamus. Helsinki.
- Koukkari M (2011) *Tavoitteena kuntoutuminen*. Kuntoutujien käsityksiä kokonaisvaltaisesta kuntoutuksesta ja kuntoutumisesta. *Lapin Yliopistokustannus*. Rovaniemi.
- Latour B (1987) *Science in Action: How to Follow Scientist and Engineers through Society*. Harvard University Press. Cambridge, MA.
- Latour B (2005) *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press. Oxford.
- Law J (1992) *Notes on the Theory of the Actor-Network: Ordering, Strategy and Heterogeneity*. *Systems Practice* 5, 379–93.
- Law J, Hassard J (toim.) (1999) *Actor Network Theory and After*. Oxford and Keele. Blackwell and the Sociological Review.
- Lehtonen T-K (2004) *Yhteiskunta välityksinä ja koetuksina*. Bruno Latour ja kollektiivin kokoonpaneminen. Teoksessa Rahkonen K (toim.) *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Gaudeamus. Helsinki.
- Lindh J (2013) *Kuntoutus työn muutoksessa*. Yksilön vajavuuden arvioinnista toimintaverkoston rakenteistumiseen. *Acta Universitatis Lapponiensis* 259. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Metteri A (2012) *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö*. *Acta Universitatis Tamperensis* 1778. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Mikhailakis D (2003) *The Systems Theory Concept of Disability: One is not born a disabled, one is observed to be one*. *Disability & Society* 18, 209–229.
- Mol A (1999) *Ontological Politics: a Word and Some*

- Questions. teoksessa Law J, Hassard J (toim.) Actor Network Theory and After. Oxford and Keele. Blackwell and the Sociological Review, 74–89.
- Mouzelis N (2000) The Subjectivist–Objectivist Divide: Against Transcendence. *Sociology* 34 (4), 741–762.
- Nikkanen P (2010) Vaikeavammaisen henkilön kuntoutussuunnitelman rakentumisen käytännöt. *Sosiaali- ja terveysturvan selosteita* 71. Kela. Helsinki.
- Normann T, Sandvin J T, Thommesen H (2004) A Holistic Approach to Rehabilitation. Kommuneforlaget. Oslo.
- Oliver M (1990) The Politics of Disablement. *Critical Texts in Social Work and the Welfare State*. Macmillan. Basingstone.
- Palola E, Karjalainen V (toim.) (2011) Sosiaalipolitiikka. Hukassa vai uuden jäljillä? Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Unigrafia Oy Yliopistopaino. Helsinki.
- Piirainen K (1995) Kuntoutussopimus. Tutkimus asiantuntija-asiakas -suhteen sosiaalisesta ylläpidosta. *Acta Universitatis Lapponiensis* 7. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Pyyhtinen O (2009) Bringing the Social Alive. Essays on Georg Simmel's Social Theory. *Annales Universitatis Turkuensis* B 316. Turun yliopisto. Turku.
- Roos JP (2003) The Social Compositionism of What? Bruno Latour ja "uhanalainen" konstruktionismi. Teoksessa Puhakka A, Suutari M, Tedre S (toim.) *Notkea liike - Pirkkoliisa Ahposen juhla-kirja. Yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia*. Joensuun yliopisto. Joensuu, 157–167.
- Saikka P (2006) Asiakasyhteistyötä uudella lailla? Kuntoutuksen asiakasyhteistyön arviointia. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä* 47. Helsinki.
- Shakespeare T (2006) *Disability Rights and Wrongs*. Routledge. Oxon.
- Sipari S, Mäkinen E (2012) Yhdessä rakentuva kuntoutusosaaminen. *Metropolia ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Aatos-artikkelit* 6. Metropolia ammattikorkeakoulu. Helsinki.
- Smart J F (2009) The Power of Disability Models. *Journal of Rehabilitation* 75 (2), 3–11.
- Stanley T (2010) 'Child in Need' Plans: Tools for Family Empowerment. *Practice: Social Work in Action* 22 (3), 155–165.
- Stanley T, Du Plessis R, Austrin T (2011) Making Networks Work. *Social Work Action and Children 'At Risk'*. *Qualitative Social Work* 10 (1), 49–65.
- Star SL, Griesemer JR. (1989) Institutional ecology, 'translations' and boundary objects: amateurs and professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology 1907–1939. *Social Studies in Science* 19 (3), 387–420.
- Stones R (2005) *Structuration Theory*. Palgrave Macmillan. New York.
- Suikkanen A, Lindh J (2008) Yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutus kuntoutuksessa. Teoksessa Kallanranta T, Rissanen P, Suikkanen A (toim.) *Kuntoutus*. Duodecim. Helsinki.
- Viljanen M (2010) Bruno Latour antaa oikeuden olla sitä mitä se on. Teoksessa Kotkas T, Lindroos-Hovinheimo S (toim.): *Yhteiskuntateorioiden oikeus*. *Episteme-sarja*. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Vilkkumaa I (2004) Kolme tapaa nähdä sosiaalinen kuntoutuksessa. Teoksessa Karjalainen V, Vilkkumaa I (toim.) *Kuntoutus kanssamme: ihmisen toimijuuden tukeminen*. Stakes. Helsinki.
- Väyrynen S, Lindh J (2013) Yhteistoimijuuden rajoitteet päihde- ja mielenterveyskuntoutukseksessa. Teoksessa Laitinen M, Niskala A (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tampere.
- Ylikoski P (2000) Bruno Latour ja tieteen tutkimus. *Tiede & edistys: monitieteinen aikakauslehti* 25 (4), 296–310